

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ МІФУ В ПОЛІТИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Стаття присвячена політичній міфології, психологічним аспектам політичного менеджменту й моделюванню нових варіантів політичної поведінки та їх використанню в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: політична міфологія, політичний менеджмент, політична психологія, суспільство, міф, ідеологія, політична культура, соціальна утопія.

Статья посвящена политической мифологии, психологическим аспектам политического менеджмента и моделированию новых вариантов политического поведения и их использования в условиях современного общества.

Ключевые слова: политическая мифология, политический менеджмент, политическая психология, общество, миф, идеология, политическая культура, социальная утопия.

Article is dedicated to political mythology, psychological aspect of political management and modeling new variant political behavior and their use in condition modern society.

Key words: political mythology, political management, political psychology, society, myth, ideology, political culture, social utopia.

Перетворення, які є своєрідною ознакою сучасної України, торкаються усіх без винятку сфер суспільного життя. Актуалізується проблема радикальних змін і у галузі політичного управління. Практика свідчить, що ці зміни не можуть обмежуватися лише пошуком нових форм і методів управлінської діяльності. Не можуть вони обмежуватись і запозиченими чи адаптованими, ефективними у країнах із ринковою економікою, управлінськими прийомами. У наших умовах зміна управлінської системи завдання не з простих. У нашій країні протягом тривалого часу домінувала значною мірою політизована і міфологізована командно-адміністративна система. Її форми і методи багато в чому збереглися й до сьогодні і вже традиційно проявляють себе під час вирішення складних, конфліктних чи кризових ситуацій. Новий менеджмент політичної сфери формується дуже повільно. Причому цей процес обмежується переважно пошуком і змінами форм управлінських інституцій. Процес апробації й утвердження нових напрямів сучасного менеджменту зустрічається з багатьма об'єктивними та суб'єктивними перешкодами. Серед них – нестабільність і непередбачуваність української політики. Вона сповнена суперечностями, невирішеними конфліктами, постійними загрозами і кризовими явищами. Саме у кризових ситуаціях ефективність

управління проявляється не лише через прийняття рішень щодо використання ресурсів, але й через уміле використання методологічного інструментарію, який може забезпечити визначення продуктивних варіантів цих рішень. Відповідність управлінського інструментарію, що використовується, стану і особливостям політичної, соціально-економічної системи є центральною умовою ефективного управління. Більше того: в умовах кризи цей аспект стає вирішальним.

Сьогодні важко уявити політичну діяльність, котра цілком ґрунтувалася б на раціональних засадах. Ефективним інструментом для конструювання політичної реальності, вибудови нової ціннісної системи стає політичний міф. Адже будь-яку ідеологічну доктрину неможливо аналізувати, виходячи лише з її змісту. Ідеологія – своєрідний результат соціокультурної міфотворчості, та успіх ідеологічного проекту значною мірою залежить від «рівня» цієї творчості. Саме тому розробка стратегії модернізації політичного управління має враховувати цей важливий аспект.

Передусім, йдеться про гнучкі й ефективні системи, здатні адаптуватися до мінливого зовнішнього середовища і надавати політичним менеджерам широкого простору діяльності щодо визначення стратегічних завдань і пріоритетів; розуміння політичного контексту та інституціональних

факторів; врахування інтересів різних груп і зміни балансу сил в потрібному напрямі; оцінки етичних аспектів і соціальних наслідків політичних рішень; забезпечення демократичних норм і цінностей; управління політичними й організаційними змінами з урахуванням соціально-психологічних, культурних, національних, інституціональних та особистісних факторів. Усе це актуалізує потребу вираженого та обґрунтованого використання психологічних механізмів, засобів і методів у політичному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, концепція політичного менеджменту сформувалася в рамках загальної теорії управління [1; 2; 6; 7; 11; 12 та ін.]. Власне, управлінська теорія відносно політичного менеджменту є загальною методологією, яка задає скориговані політичні орієнтири для формування виражених політичних рішень. Як система політичних, правових, моральних, філософських, психологічних поглядів ця теорія набуває управлінського змісту тому, що в ній відбивається увесь спектр суспільних відносин.

Разом із тим, однієї загальної теорії управління на сьогодні недостатньо для здійснення політичного управління. Політичний менеджмент – яскравий зразок синтезованої науки. Цей складний науковий комплекс утворений на перетині трьох предметних сфер [4, с. 115]:

- 1) соціально-політичної (політичні, соціологічні, економічні науки);
- 2) когнітивно-епістемологічної (філософія, психологія, інформаційно-комунікаційні дослідження);
- 3) менеджеральної (державне управління, організаційна теорія, загальний менеджмент).

Суттєвим надбанням такого синтезу стало дослідження політичних процесів, яке базується, передусім, на застосуванні психологічних підходів і методів [10; 16; 21; 22; 28; 29 та ін.].

Дослідженню психологічних аспектів політичного менеджменту приділяють пильну увагу як вітчизняні вчені – Д. Видрін, В. Корнієнко, В. Лозниця, Г. Почепцов, Г. Щокін та ін., так і зарубіжні – К. Абульханова, Д. Ольшанский, Н. Пряжников, А. Фернхем, П. Хейвен та ін. [3; 8; 9; 13; 14; 15; 20; 25]. Їх праці дають змогу проаналізувати психологічні особливості сучасних політичних явищ, виявити основні психологічні риси різних суб'єктів політичного менеджменту, окреслити ефективні шляхи політичних комунікацій тощо.

Невирішені складові загальної проблеми. До теоретико-методологічного аналізу проблеми тісно чи іншою мірою зверталися такі сучасні

дослідники, як, зокрема, В. Горський, К. Гаджієв, Т. Запорожець, А. Карась, С. Кара-Мурза, А. Лобок, М. Попович, Я. Поліщук, Г. Почепцов, Л. Харченко. Їхні розвідки свідчать про актуальність проблеми, що стосується місця і ролі політичного міфа в системі політичного менеджменту.

Мета статті. Розвиваючи положення, сформульовані авторами публікацій щодо психологічних аспектів політичного менеджменту, доцільно досліджувати політичну міфологію як елемент, який суттєво впливає на процеси управління в сучасних умовах. Йдеться, зокрема, про необхідність моделювання нових варіантів політичної поведінки та можливе використання їх у створенні концепції сучасного політичного менеджменту.

Основні тези дослідження. Історія суспільного розвитку свідчить, що в часи кризових, переломних його періодів актуалізується увага до міфологічної складової політики. Зауважимо: сама політика нині все більше набуває ознак міфа. На тлі політизації масової свідомості все більше міфологізується уявлення людей про роль і місце політики і політиків у вирішенні проблем і завдань розвитку держави, суспільства. Міфологічна складова, особливо в періоди переоцінки цінностей, визначення напрямів політичного розвитку, стає все більш вагомим.

Політичний міф став складовою століттями відпрацьованої і удосконаленої технології управління суспільною свідомістю. Наприклад, публічна політика є певним міфологічним простором, де творяться, живуть, конкурують, гинуть і відроджуються психологічні, ідеологічні та етнополітичні міфи. В сучасних умовах міф все більше набуває раціональних ознак хоча б тому, що стає інструментом раціональної політики, яка використовує міф для реалізації прагматичних цілей. У ситуації прагнення до створення єдиного, цілісного світогляду, прийнятного для суспільства, виникає сучасний політичний міф. А в нинішніх умовах невизначеності, наростання всеохоплюючої кризи він починає діяти як своєрідний захисний механізм соціуму.

Парадоксальність полягає в тому, що міф, за визначенням – явище ірраціональне, все більше слугує раціоналізації політичного управління, що має на меті реалізацію прагматичних цілей.

Стрижневим поняттям управління є людина. Тому важливу роль у розкритті сутності управління відіграють різні види міжособистісної взаємодії. Здебільшого вони викладені та проаналізовані в межах соціологічного знання [17; 18; 19 та ін.].

Теорія	Представники	Основні ідеї
Теорія обміну	Дж. Хоуманс	Люди взаємодіють на підставі набутого досвіду, зважаючи на можливі винагороди та витрати
Символічний інтеракціонізм	Дж.Г. Мід, Г. Блумер	Поведінка людей стосовно одне одного та навколишніх предметів визначається тим значенням, якого вони їм надають
Управління враженнями	Е. Гоффман	Соціальні ситуації нагадують драматичні вистави, в яких актори прагнуть створювати й підтримувати благопристойні враження
Психоаналітична теорія	З. Фрейд	На міжособистісні взаємодії суттєво впливають поняття, засвоєні в ранньому дитинстві та пережиті в той час конфлікти

Джерело: [18, с. 133].

Зазначені теорії можна використовувати як методологічну базу для дослідження управлінських відносин. В основі управлінських взаємодій лежить соціальна взаємодія, яка може проявлятися на мікро- (взаємодія між окремими індивідами) і макрорівні (різні соціальні групи, урядові і громадські організації тощо).

Відповідно до *теорії обміну* [27], поведінка людини обумовлена, щонайменше, чотирма принципами:

- чим частіше вчинок винагороджується, тим частіше він повторюється;
- якщо в минулому у певній ситуації мала місце винагорода, то люди прагнуть знову створити таку ситуацію;
- якщо винагорода велика, люди готові затратити для її одержання більше зусиль;
- коли потреби людини майже цілком задовольняються, то вона меншою мірою прагне докладати зусиль для їх задоволення.

За допомогою цієї теорії можна аналізувати найскладніші види обміну – владні відносини, переговорний процес, лідерство тощо.

Теорія символічного інтеракціонізму [28] вказує на існування двох видів дій: незначущі, чи автоматичні рефлексії і значимі дії, засновані на інтерпретації стимулів. Інтерпретація стимулів полягає у встановленні зв'язку стимулів із певним символом і у виборі відповідної реакції завдяки осмисленню цього символу. Комунікація стає можливою саме завдяки тому, що люди надають однакового значення даному символу.

Теорія «управління враженнями» [26] розглядає соціальні ситуації як драматичні вистави в мініатюрі: люди діють як актори на сцені, використовуючи «декорації» і «навколишнє середовище» для створення певного враження.

Психоаналітична теорія виходить з того, що індивіди утворюють соціальні групи і залишаються в них здебільш тому, що в них формуються почуття відданості і покірності лідерам групи. Згідно зі З. Фрейдом [21], це відбувається не тому, що лідери володіють якимись особливими якостями. Скоріше, це обумовлюється тим, що люди отожденожують лідерів із могутніми, богоподібними, міфічними особистостями, якими в дитинстві, можливо, здавалися їхні батьки.

Ідеї психоаналізу стали одним з істотних джерел сучасного психологічного підходу в дослідженні політичних явищ. Основи психоаналізу політичних режимів були закладені у праця Е. Фромма і В. Райха [16; 23]. Методологічний підхід щодо дослідження політичної поведінки був сформульований З. Фрейдом [21]. Політичний психоаналіз допомагає за фактами політичного життя побачити глибинні причини їх виникнення і розвитку.

Усі представлені теорії свідчать про те, що люди так чи інакше прагнуть упорядкувати свої міжособистісні зв'язки. Тут і виникає необхідність в урахуванні міфологічної складової в управлінських процедурах, у структуруванні процесу управління,

у формуванні норм і ролей, на підставі яких установлюється порядок (або зразок) управлінської взаємодії.

Своєрідну революцію в політико-управлінських науках здійснив біхевіористський метод (Ч. Мерріам і Г. Лассуел [28; 30]). Його застосування в політичному менеджменті ґрунтується на переконанні, що політика як суспільне явище має, насамперед, індивідуальний вимір, і тому всі групові форми діяльності вона прагне вивести саме з аналізу поведінки індивідів, об'єднаних груповими зв'язками. На думку автора, абсолютизація такого підходу іноді призводить до того, що психологічна орієнтація стає домінуючим мотивом участі в політичних процесах. Короткий аналіз зазначених теорій актуалізує, з точки зору доцільності, можливості існуючих підходів до проблеми, якій присвячена стаття.

З точки зору **структурно-функціонального підходу**, міф є мовою образів, що володіє чіткою структурою і здатний передавати знання про світ не гірше, ніж абстрактна логіка (за К. Леві-Стросом). Міф пояснює соціальну реальність і поширює таке пояснення на процеси управління.

Символічний підхід: міф – одна з символічних функцій (поряд з наукою, мистецтвом, релігією, мовою), що властиві людині, і «використовується» нею там, де розум шукає складності. Міф дає простоту безпосередньої даності (Е. Кассирер).

Психоаналітичний підхід: міф – найбільш оформлене вираження індивідуального (З. Фрейд) або колективного (К. Юнг) несвідомого.

Значною мірою міфологізована суспільна свідомість вимагає докорінної зміни «матриці» політичного мислення, політичного менеджменту. Кризовий стан актуалізує проблему пошуку ефективних засобів подолання суспільних конфліктів. Це час «розквіту» політичної міфології. Політичні міфи певною мірою формують політичну свідомість, впливають на мислення й дії людей, мобілізують їх [24]. Таким чином, міф формує не тільки сприйняття, але й, що важливіше, спрямовує в певне русло емоційні енергії, найчастіше переборюючи моральні та цивілізаційні бар'єри, створює колективну ідентичність членів суспільства.

У ХХІ столітті міф змінює свою сутність і функції. По-перше, він є взаємодією раціонального та ірраціонального в більшій мірі, ніж в попередні епохи. По-друге, в ХХІ столітті відбувається сплеск міфологічної творчості на тлі кардинальної зміни шляхів суспільного розвитку майже половини людства, коли стало очевидним, що шлях до комунізму виявився утопією, міфом. Тому замість глобального міфа про можливість побудови комунізму на порожньому часово-просторовому вимірі народжуються нові міфи про унікальність тих чи інших країн, шляхів їх розвитку, їх ролі в Європі, світі тощо. По-третє, міф, особливо політичний, став складовою століттями відпрацьованої і удосконаленої технології управління (маніпулювання) суспільною свідомістю.

Публічна політика теж є певним міфологічним простором, де творяться, живуть, конкурують, гинуть і відроджуються психологічні, ідеологічні та етнополітичні міфи.

Фактор віри у сприйнятті й прийнятті політичного міфа як підстави політичних дій і рішень, політичного управління превалює в тому сенсі, що для повної й адекватної реалізації програми необхідно вірити в її успішність. Віра в реалізацію, доцільність, правильність реформ, наміченого курсу супроводжувала всі великі (як позитивні, так і негативні) перетворення. Особиста й масова віра потрібна й сьогодні, у перехідний, кризовий період українського суспільства, коли розбіжність між сподіваннями населення та реальними результатами створюють напруження і загрожують його цілісності. Потрібні орієнтири у вигляді міфів, які б визначали подальший напрям, очікувані результати політичного, соціально-економічного розвитку та частково знімали соціальну напругу.

Міф актуалізує дещо призабутий жанр соціальної утопії, який максимально зближує політичну міфологію, політичну ідеологію і політичний менеджмент у пошуку оптимальних моделей політичного, а відтак і соціального порядку, в якому б гармонійно поєднувалися цінності різних поколінь, особистісні та суспільні інтереси. В такому значенні політична міфологія виступає, передусім, як засіб моделювання нового образу політичної реальності, який може втілитися в концептуальних положеннях нової системи політичного управління. Остання все більше нагадує процес переходу системи з одного стану в інший.

У контексті проблеми, що аналізується, доцільним було б і врахування окремих особливостей сприйняття об'єктивних параметрів у «координатах» міфічного. Наприклад, відомий технократичний «міф емпіризму», або «міф про статистичні дані». Дуже поширеним є переконання, що досить отримати «всі» необхідні дані, щоб побудувати «невразливу» модель будь-якого політичного чи суспільного явища і на його основі побудувати «ідеальний» алгоритм управління процесами. Варто зауважити, що для політичного проекту такими даними будуть не лише об'єктивні показники, але й цілий пласт суб'єктивного сприйняття, відчуттів, емоцій, вольових проявів тощо. В модель, що враховує «всю» інформацію для проектування і

управління, вони вписуються досить складно. Мета будь-якого політичного проекту – це ідеалізований об'єкт, уявне утворення. І в процесі політичного управління на ранньому етапі проектування ця мета має вигляд теоретичного твердження, яке співвідноситься з ідеалізованим об'єктом. Без його міфологізації неможливо описати очікувану граничну якість як цілісну беззаперечну систему. Реально вона складається не тільки з статистичних даних, схем, операцій, але й з образів, символів тощо.

Специфіка політичної нормативності, яка вимагає наявності в ній «життєвого» виміру, полягає в чітко вираженій залежності норм від конкуруючих інтересів, у плюралізмі норм і способів їх інтерпретації. «Якщо ми приймаємо для себе світ, вибираючи його з безлічі можливих світів, то наслідком стає множинність моральних і правових настанов; плюралізм політичної дії в суспільстві й державі» [5, с. 158].

Тут зазвичай немає строгої деталізації, притаманної більшості управлінських систем. Поруч з «офіційно» встановленими імперативами діє безліч «похідних» норм, що відбивають або спотворюють офіційні. Без урахування в політичному менеджменті цих аспектів, аналіз політичних подій і явищ ще довго базуватиметься на твердженні, що багато чого в політиці взагалі відбувається «мимоволі», «всупереч» або ж з «незрозумілих» причин. Реальна політична дія, вибудовуючись за нормою, постійно виходить за її межі. Життя не вкладається в систему твердих правил. До того ж, правила мають властивість конкретизуватися відповідно до нових вимог і обставин та спотворюватися в залежності від способу тлумачення і соціальної потреби діяти так, а не інакше.

У результаті на допомогу політичному менеджменту знову має прийти міфологія (політична, соціальна) для вирішення суперечностей, які проростають із самої суті людської природи.

Висновки. Взаємовплив політичного менеджменту і політичної міфології є досить істотним. Більше того – міфологічні уявлення виконують певну регулятивну функцію у проектуванні та реалізації політичних управлінських процесів. Сучасне політичне управління не буде ефективним без урахування регулятивної функції міфа в політичному менеджменті, аналізі динаміки суспільної думки і пошуку шляхів впливу на настрої громадян і образи майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев Ю.Г. Человек в системе управления. – М.: Знание, 1975. – 176 с.
2. Виханский О.С. Проблемы развития управления общественным производством. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 140 с.
3. Выдрин Д. Политика, история, технология, экзистенция. – К., 2001. – 432 с.
4. Дегтярев А.А. Теория принятия политических решений в структуре социальных и управленческих дисциплин // Полигнозис. – 2002. – № 2. – С. 115-125.
5. Демидов А.И. Категория «политическая жизнь» как инструмент человеческого измерения политики // Полис. – 2002. – № 3. – С. 156-162.

6. Дмитриева М.С. Социальное управление в социалистическом обществе / Автореф. дис. ... докт. филос. наук. – М., 1989.
7. Концепции управления: вчера, сегодня, завтра // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 1. – С. 20-35.
8. Корнієнко В.О. Еволюція політичного ідеалу. – Вінниця: Універсум-Вінниця, 1999. – 430 с.
9. Лозиця В.С. Психологія менеджменту: Навч. посібник. – К.: ТОВ «УВПК «УксОб», 2000. – 512 с.
10. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Пер. с англ. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
11. Наумкина С.М. Социально-политические аспекты управления. – Одесса, 1994. – 175 с.
12. Питерс Т., Уотерман Р. В поисках эффективного управления. – М.: Прогресс, 1986. – 423 с.
13. Политическая психология – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 858 с.
14. Почепцов Г.Г. Имидж: от фараонов до президентов. – К.: Изд-во Адеф-Украина, 1997. – 328 с.
15. Пряжников Н.С. Психология элитарности. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. – 512 с.
16. Райх В. Психология масс и фашизм. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 380 с.
17. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
18. Смелзер Н. Социология: пер. с англ. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.
19. Современная социальная теория: Бурдье, Гидденс, Хабермас. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 120 с.
20. Фернхем А., Хейвен П. Личность и социальное поведение. – СПб.: Питер, 2001. – 368 с.
21. Фрейд З. Введение в психоанализ. – М.: Наука, 1989. – 455 с.
22. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 672 с.
23. Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: Прогресс, 1990. – 271 с.
24. Шайгородський Ю. Роль міфологічної свідомості у розумінні політики // Політичний менеджмент. Спецвипуск. – 2007. – С. 79-87.
25. Щокін Г.В. Практична психологія менеджменту. – К.: Україна, 1994. – 399 с.
26. Goffman E. The presentation of self in everyday life. – New York: Doubleday Anchor Books, 1959.
27. Homans G.C. Fundamental social processes – New York: John Wiley, 1973.
28. Lasswell H. Emerging Conception of the Policy Science // Policy Sciences. – 1970.
29. Mead G.H. Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviorist. – Chicago: Chicago University Press, 1974.
30. Merriam C. Political Power. Its Composition and Incidence. – N.Y., London: McGray-Hill, 1939.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Колісніченко А.І.;
доктор філософських наук, професор Михальченко М.І.

© Шайгородський Ю.Ж., 2009

Надійшла до редакції 18.05.2009 р.